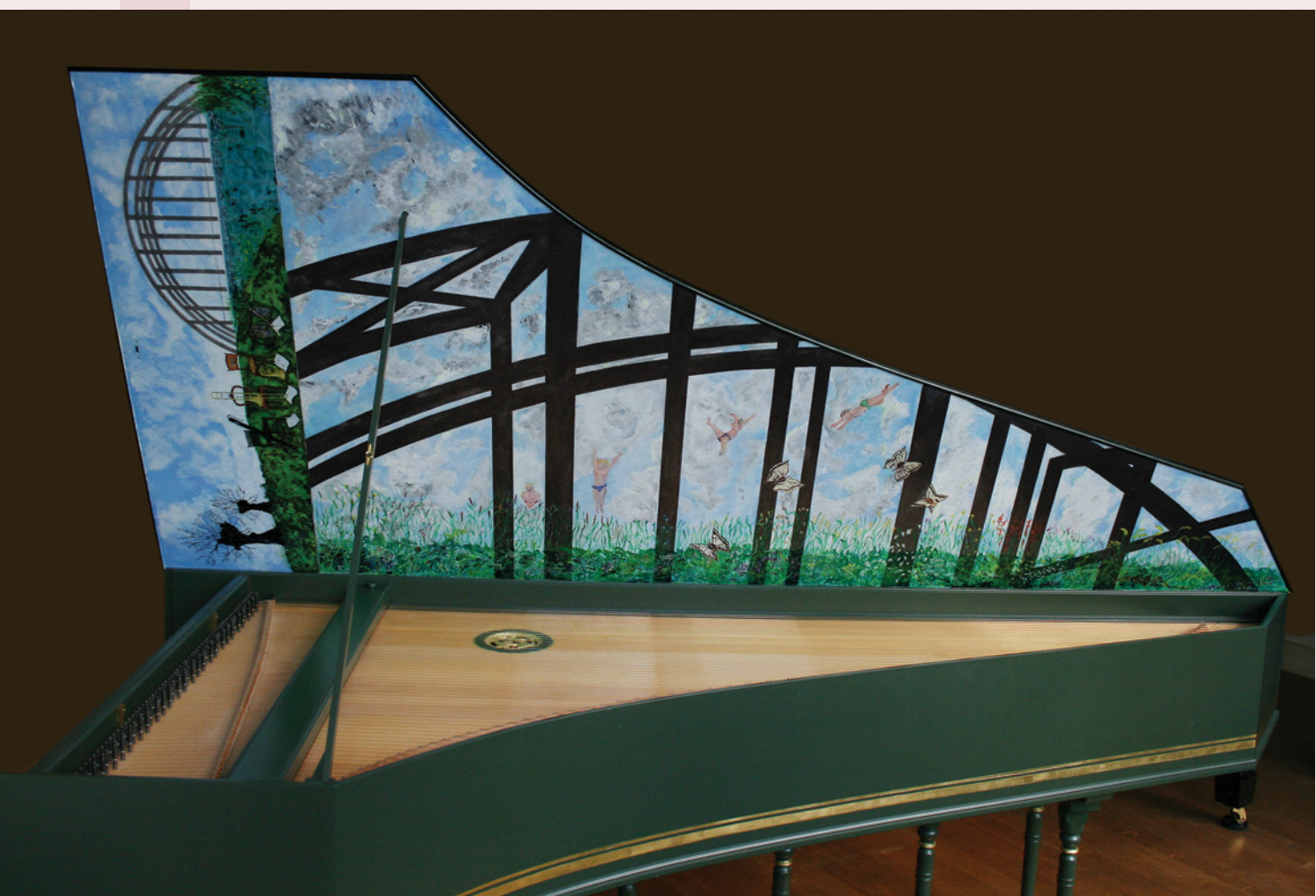

het Clavecimbel

Jaargang 22 - 2015, 2 najaar

Stichting Clavecimbel Genootschap Nederland

Inhoud

Van de Voorzitter	3
Studiedag het obligate clavecimbel, Judith Schotman, Truus Pinkster, Piet Oudejans	4
Reincken Festival Oude Muziek Deventer	7
Vlaamse klavecimbeldag Mechelen, Onno Husslage	7
Advertenties	7
CD-bespreking: Mahan Esfahani, een nieuwe ster aan het firmament? Paul Weeren	8
Collectie Koopman IX, Nachtmuziek, Carolien Eijkelboom	10
Recital op het gerestaureerde Laeske clavecimbel, Hans van Krevelen	13
Festval Oude Muziek Utrecht, clavecimbelrecitals, Hans van Krevelen	14
Advertenties	16

Bijlage

François Couperin, Les Bergeries

Colofon

'het Clavecimbel' is het tijdschrift voor vrienden van de Stichting Clavecimbel Genootschap Nederland (SCGN). De Stichting is opgericht in 1993 en heeft als doel het bevorderen van de groei en bloei van het clavecimbelleven in Nederland en eventueel daarbuiten. 'het Clavecimbel' verschijnt twee keer per jaar, in het voor- en het najaar. Nadere informatie vindt u op www.scgn.org.

U ontvangt 'het Clavecimbel' door vriend te worden van de SCGN, dat kan via de website of door de jaarlijkse bijdrage van minimaal € 25 over te maken op gironummer NL66 INGB 0000 3253 34 ten name van SCGN, Delft (BIC: INGB NL2A). Let daarbij wel op het vermelden van uw adres.

Advertentietarieven: € 50,- per 1/4 pagina; € 75,- per 1/2 pagina; € 100,- per hele pagina.

Redactie

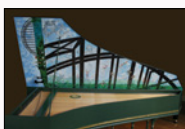
Redactiecoördinator: mw. Roel Siegers, De Gast 61, 9801 AC Zuidhorn, roelsiegers@planet.nl
Vaste medewerkers: Paul Weeren (cd-recensies), Luuk Stalenhoef en Daan Hallewas (vormgeving), Sybolt de Jong (webmaster), Onno Husslage

Bestuur

Carolien Eijkelboom (voorzitter) - Groningen, Ruud Pilon (secretaris) - Lelystad,
Daan Hallewas (penningmeester) - Delft, Marion Boshuizen - Lelystad, Pieter Dirksen - Culemborg,
Marco Meijdam - Leiden, Vaughan Schlepp - Amsterdam

Comité van aanbeveling

Bob van Asperen en Ton Koopman

Illustraties op de omslag

Clavecimbel van Henk Klop met beschildering van de klep door Hans La Hey. 2015.

Van de Voorzitter

In dit voorzittersstukje doe ik een paar belangrijke mededelingen betreffende het reilen en zeilen van onze SCGN. De eerste: Marco Meijdam gaat ons verlaten, sterker, Marco heeft ons verlaten. In het najaarsnummer van 2009 kon-

digde ik aan dat hij secretaris werd, hij was toen al langer actief in ons genootschap. We waren erg blij met zijn komst. En, Marco, we zijn altijd blij gebleven met jou! Met alles wat je deed. Dat je nu stopt is logisch, we hebben gezien hoe de laatste tijd de SCGN-werkzaamheden nauwelijks meer te combineren waren met wat je verder allemaal deed. Ik hoop dat jouw herinneringen aan deze zes jaar net zo goed zijn als de onze, dan zal je met plezier hierop terug kijken. Veel dank, namens het hele bestuur en daarmee ook namens alle Vrienden. Het ga je goed!

Marco wordt opgevolgd door Ruud Pilon.

Ruud is een zeer vriendelijke, zeer enthousiaste Pietje Precies. Een bijzondere combinatie van eigenschappen, maar wel precies wat je voor het beheren van een secretariaat moet hebben. Daarnaast voor dit speciale secretariaat graag nog contact met het instrument – ons instrument. Nu, dat heeft hij ook ruimschoots. Hij is een trouwe gast, ook actief, op de studiedagen. Velen van u zullen hem kennen. Ruud, welkom! We zien uit naar samenwerking.

Om in de personele sfeer te blijven, de tweede mededeling betreft Marion Boshuizen en mijzelf. Dit is mijn laatste stukje als voorzitter. Na veertien jaar draag ik deze functie graag over aan mijn opvolger. Ik heb een zeer goede en inspirerende tijd gehad, eerst al als algemeen bestuurslid. De SCGN blijkt steeds weer een 'goeie club', alle besturen brachten nieuwigheden die de moeite waard waren en hielden kostbare verworvenheden in stand. Als voorzitter doe je er toe en dat is bevredigend. Veel aardige, interessante, bijzondere mensen heb ik leren kennen, veel dingen heb ik

gehoord en gezien. Ik kwam altijd opgeladen van de vergaderingen thuis en ontleende daar ook vaak ideeën aan voor mijn eigen werk. Anderzijds kon ik er veel in kwijt van wat mij allemaal zo na aan het hart ligt. Ik dank vanaf deze plaats iedereen met wie ik te maken heb gehad voor zijn of haar vertrouwen en inspiratie. Ik ben er erg blij mee dat het nog is gelukt een excursie naar Bologna te organiseren. Dat was een beetje een droom van me, ik wilde de stad zo graag laten zien, 'delen' heet dat. (Maar dan wel écht, in dit geval.) Er zal zeker een verslag van de excursie komen!

En zoals gezegd, deze mededeling gaat ook over Marion. U begrijpt het al: Marion neemt het stokje over en wel per 1 januari 2016. Marion zal er ook zeker toe doen als voorzitter, maar deed dat al zes jaar als algemeen bestuurslid. Als speler, als organisator van heel uiteenlopende projecten met heel verschillende mensen van heel verschillende leeftijden heeft ze haar sporen verdiend. Ik denk dat de SCGN zich geen betere voorzitter kan wensen. Marion, veel plezier en veel succes!

Voor het voorjaar 2016 kunnen we nog geen activiteit bekend maken. Om allerlei redenen kon de beslissing nog niet worden genomen. Uiteraard krijgt u, zodra er iets vaststaat, via een Nieuwsbrief bericht.

Des te zekerder zijn we over het najaar 2016. Dan organiseren we een groots opgezet Froberger-festival in Middelburg. We bezinnen ons nog op de precieze invulling, maar het gaat zeker door. De prachtige omgeving en de nauwe samenwerking met een organisatie ter plekke belooft veel.

Tot slot, als altijd, wens ik u veel lees- en kijkplezier met dit nummer.

Een adieu van uw voorzitter,

Carolien Eijkelboom

Studiedag

het obligate clavecimbel

1

Studiedag obligaat clavecimbel, impressie

Wat maakt het spelen van een stuk voor obligaat clavecimbel aantrekkelijk? Dat je niet zoals meestal als begeleider speelt, maar dat de componist je een gelijkwaardige melodische stem geeft in de rechterhand, naast die van je medespeler. Tijdens de studiedag 9 mei j.l. in de Lutherse kerk in Utrecht gingen zes koppels van twee de uitdaging aan om die vorm van samenspel te laten klinken. De niet-clavecinisten varieerden van fluit, 3x altblokfluit, voiceflute tot viool.

In de uitnodiging had voorzitter Carolien gewaarschuwd dat de obligaat Bach-sonates de beroemdste voorbeelden zijn van dit type, maar o zo moeilijk. Toch hadden drie duo's voor J.S. Bach gekozen. Voor iedereen gold denk ik dat de vertrouwde sfeer, de voor de meesten bekende docenten en een aandachtig, deels ook gespannen publiek, het makkelijker maakten om een stuk waarbij je hoog moet reiken, voor te spelen. Behalve J.S. Bach werden er stukken gespeeld van C.Ph. Bach en Telemann.

Carolien en Marion, beiden bestuurslid van de SCGN, gaven om beurten de duo's les, ieder 40 minuten. Vooral kwam aan bod de structuur van de melodische partijen, de opeenvolging van motiefjes, stem en tegenstem, hoe de een de ander om en om ruimte moet geven. Je moet altijd naar elkaar luisteren, maar nu had ik het idee iets meer

lef te moeten tonen dan in continuo-spel.

Het laatste duo met een viool-sonate van Bach werd gecoacht door David Rabinovich, violist bij het Apollo-ensemble. Hij legde allereerst het accent op de nuances in de barokmuziek, ook in de abstracte taal van Bach. Op- en neergaande lijnen, crescendo en decrescendo. Heel leuk om te horen hoe het duo zijn aanwijzingen oppakte. De toehoorders konden trouwens alle stukken goed meestuderen dankzij kopieën. (Met dank aan de organisatie.)

Een schitterend uitgangspunt voor deze studiedag was het artikel door Vaughan Schlepp over "Van continuo tot obligaat" in het voorjaarsnummer van dit blad. Carolien kon er in haar inleiding dankbaar gebruik van maken. Verder had zij een grote stapel bladmuziek meegenomen ter inspiratie. Heel fijn! Tot slot gaven Marion en David een klein concert met twee sonates voor viool en obligaat clavecimbel van J.S. Bach. Het tilde ons allen op tot een hoger niveau. Wat een heerlijke afsluiting!

Judith Schotman

Een van de deelnemers stuurde mij het adres van een website door waarop de partituur van Telemann in Bes, voor altblokfluit, obligaat clavecimbel en continuo, heel helder gedrukt staat: http://imslp.org/wiki/Trio_Sonata,_TWV_42:B4_%28Telemann,_Georg_Philipp%29

Inspiratie

Nog een beetje beduusd ben ik van de les die ik gisteren kreeg op de studiedag over obligaat clavecimbelspel.

Leendert Nooitgedagt en ik hadden het eerste en laatste deel van BWV 1017 ingestudeerd. We hadden afgesproken: als er maar tijd is voor één deel doen we het vlugge deel, het laatste dus. We waren als laatsten aan de beurt en ik maakte me zorgen: kan ik nog de concentratie opbrengen, lukt het op een vreemd clavecimbel (overigens wel een prachtig instrument, niet alleen om te zien). En ja, het lukte, ik moest wel even wennen aan de Mietke, maar we kregen de gelegenheid om het hele deel met herhalingen te spelen. (En tot slot ook nog het eerste deel).

En toen: wat een inspirerende aanwijzingen, en een wijze van doen waardoor je gedwongen wordt echt naar de muziek en naar elkaar te luisteren. Ik vergat helemaal dat ik op een podium zat en een openbare les kreeg.

De hele dag had ik het een beetje koud, na de les was ik heerlijk warm.

Truus Pinkster

Enkele gedachten na de studiedag van 9 mei 2015

Het was al weer de derde klavecimbel - studiedag door Stichting Clavecimbel Genootschap Nederland georganiseerd welke ik heb bijgewoond en ik moet u zeggen dat ik er van heb genoten. Ik heb er naar uitgekeken en kijk er met veel plezier op terug. Ik realiseer mij dat het klavecimbel geen populair instrument is. Vaak als onbekende mensen mijn huis betreden en zij zien mijn instrument staan, krijg ik opmerkingen in de trant van "O, een spinet of zo, dat is toch uit de pruikentijd?" De belangstelling voor de piano en tegenwoordig het elektronische keyboard is nu eenmaal groter. En we leven in een tijd van culturele bloedarmoede; muzikles of zangles op basisscholen behoren tot het verre verleden. En tot mijn verdriet zie ik om me heen dat muziekscholen gesloten worden, symfonieorkesten opgedoekt zijn en de subsidiekraan fors is dichtgedraaid waardoor vele ensembles opdrogen te bestaan of naar het buitenland uitwijken.

Met de ontkerkelijking verdwijnen vele kerken en kerkkoren. En iemand van de PVV bestempelde een symfonieorkest nota bene als "trombone-clubje"; een diep trieste zaak.

Dat brengt mij op de gedachte dat wij maar met een klein aantal mensen zijn, die zo gepassioneerd zijn door dit prachtige instrument en zich zo diep in hun ziel geraakt weten door de heldere klankrijke

tersen en kwinten van het instrument. We vormen een kleine groep mensen die deze bijzondere passie deelt en vanuit het hele land komen we af en toe samen in die prachtige Lutherse kerk. Een plek van stilte en rust en van historisch bewustzijn waarin we elkaar spreken, elkaar voorspelen en elkaar inspireren en bemoedigen. De liefde voor het instrument en de muziek verbindt ons. Ook bij deze klavecimbeldag heb ik inspiratie opgedaan om verder te spelen, me verder te ontwikkelen en andere gebieden te ontdekken binnen het zeer rijke culturele erfgoed van het klavecimbel.

Ook de gastoptredens bij de vorige klavecimbeldagen van clavecinisten als Jacques Ogg, Siebe Henstra en Pieter Dirksen waren inspirerend en leerzaam. Op 9 mei ook het optreden van de violist van het Apollo ensemble David Rabinovics was indrukwekkend en ontroerend te gelijk. Zijn spel en de passie en de emoties van zijn muzikale beleving spetterde er van af en vulde de Lutherse kerk tot over de dakgoot in het slotconcert, samen met Marion Boshuizen. Veel bewondering en dankbaarheid spreek ik ook uit voor Marion Boshuizen en Carolien Eijkelboom, die toch elk jaar weer van alles uit de kast moeten trekken om een dergelijke dag inhoud en vorm te geven.

Eigenlijk ben ik ook geïnteresseerd in vele andere leden van het klavecimbelgenootschap. Wie zijn zij, waar wonen ze? Wat voor instrument bespelen zij en welke muziek spreekt hen aan en spelen zij met enthousiasme? Juist omdat we met zo weinigen zijn, zou ik het leuk vinden om meer van elkaar

te weten en meer met elkaar in contact te komen. Misschien kunnen we elkaar helpen en inspireren door elkaars muziek te laten horen. Misschien ook om het te hebben over bouwtechnische of onderhoudstechnische problemen die we zo nu en dan tegenkomen.

De vraag is of we binnen de Stichting Clavecimbel Genootschap een manier zouden kunnen vinden om onszelf kenbaar te maken. Bijvoorbeeld kunnen we een portrettengallerij op de website specifiek voor een ledengedeelte krijgen uiteraard achter een wachtwoord. Ieder die dat wil, kan zichzelf kenbaar maken, waar hij/ zij woont, welk instrument hij bespeelt met eventueel een emailadres of telefoonnummer.

Kortom: we zijn maar met weinigen en jongeren laten zich al helemaal sporadisch zien op de studiedagen. Ik denk dat we ook een zekere missie hebben om dit stuk van ons prachtige muzikale erfgoed te behouden, te koesteren, daar waar het kan tot ontwikkeling en bloei te brengen en het veilig te stellen voor toekomstige generaties.

Piet Oudejans

Bij de foto's

1. Carolien Eijkelboom, Inge Paalman klavecimbel en Jan Willem Steffelaar fluit. 2. Marion Boshuizen, Jan Cees Nauta klavecimbel, Joke de Jager blokfluit. 3. Marion Boshuizen, Roel Siegers klavecimbel, Minke Bakker blokfluit. 4. David Rabinovich, Truus Pinkster klavecimbel, Leendert Nooitgedagt viool. 5. Marion Boshuizen en David Rabinovich in concert.

5

Reincken Festival oude muziek Deventer

Deventer: vrijdag en zaterdag 13 en 14 november (zie www.reinckenfestival.nl voor het volledige programma)

Uit de folder:

Grote kans dat drie eeuwen Engelse muziek nog naklinken in uw oren na tien dagen "England, my England" in het Festival Oude Muziek in Utrecht. Heel begrijpelijk dat dit naar meer smaakt.

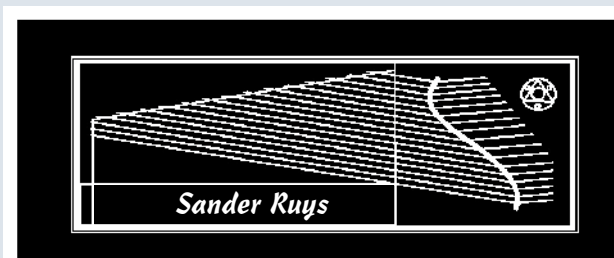
Op het menu van het Reincken Festival staat echter geen Engelse muziek. Maar als u de afgelopen tien dagen inderdaad op zoek ging naar de Engelse ziel hebt u ook diverse Hugonoten ontmoet en weet u dat Henry VIII Italianen naar Londen deed komen. Gegarandeerd dat dan ook het komend Reincken Festival bij u in de smaak zal vallen.

Voor de clavecinisten onder ons is het programma van 14 november interessant: masterclasses voor toetsen, strijkers en blazers door Sascha Mommertz, Marike Tuin en clavecinist Jan Kleinbussink. Deelname € 10 te betalen aan de zaal, aanmelden per e-mail.

Vlaamse klavecimbeldag Mechelen

Op zaterdag 25 april 2015 organiseerde de Vlaamse Klavecimbelvereniging de 4e editie van de Vlaamse Klavecimbeldag. Het programma omvatte behalve de Wedstrijd Klavecimbel voor twee leeftijdscategorieën deelnemers, drie workshops, een lunch- en slotconcert en een doorlopende tentoonstelling en demonstratie van instrumenten. Voor de workshops kon worden gekozen uit een lezing over het Versailles van Lodewijk de XIVe, door Xavier Vandamme, het maken van je eigen snaarinstrument, door Onno Peper en L'art de toucher le clavecin, een openbare interpretatie gegeven door Benjamin Steens, tevens jurylid. De workshops waren in de ochtend tegelijkertijd geprogrammeerd, zodat moest worden gekozen. Ik heb mij in de lezing over Versailles bijzonder vermaakt. Aan de hand van een serie afbeeldingen vertelde Xavier Vandamme op een heel aanstekelijke manier hoe het regime van koning Louis XIV met gebruikmaking van vooral de kunsten, theater, dans, muziek en architectuur, voor zijn doelgroep (de adel) werd neergezet, als het ware werd 'vermarkt'. Naast vele prachtige plaatjes van Chateau de Versailles, voorbeelden van de er toegepaste beeldende kunst en verschillende vormen van ornamenten, kwamen tenslotte de fysiek of in beschreven historie overgeleverde klavecimbels ook aan de orde, sommige met klankvoorbeeld. Aansluitend aan het ochtendprogramma werd het middagconcert gegeven door fortepianiste Els Biesemans. Na de wedstrijd speelde Christophe Rousset het slotconcert met een geheel Frans programma. Tenslotte was er de proclamatie van de wedstrijd en werd nog een glas wijn geschonken. Ook door de verzameling prachtige instrumenten die naar hartenlust konden worden bespeeld, heb ik van een heel fijne dag genoten.

Onno Husslage

Clavichordenbouw

Clavecimbel- en fortepianorevisie
Hovensreed 11, 8808 HB DONGJUM
s.ruys@hetnet.nl
www.sruysclavichorden.eu

Xylotoon

klavecimbel
reparaties,
onderhoud
en opwaardering
in werkplaats of in situ

Martin Spaijk
020-4003530/06 36250921
www.xylotoon.nl

MAHAN ESFAHANI

EEN NIEUWE STER AAN HET FIRMAMENT?

Nu ik dit schrijf, ben ik net terug uit Utrecht. In het Festival Oude Muziek kreeg een aantal jonge klavecínisten de kans om lessen te volgen bij een paar grootheden uit ons mooie vak. Door een samenwerking met de Piccola Academia di Montisi waren er masterclasses van Pierre Hantaï, Skip Sempé en Bob van Asperen. Helaas kon ik er maar een paar dagen bij zijn, zodat ik slechts stukken van de lessen van Pierre Hantaï en Bob van Asperen heb kunnen bijwonen.

Bij beide docenten was er veel aandacht voor de klank van het instrument, de frasering en vooral de expressie. Elke leerling kreeg goede tips die direct werden omgezet in een meer sprekende en vertellende versie. Er werden verhalen verteld aan het klavecimbel. Natuurlijk lukte het de één beter dan de ander, dat is logisch. En natuurlijk waren sommige van de studenten al verder dan anderen in hun ontwikkeling aan het klavecimbel.

Wat heeft dit nu met mijn cd-rubriek te maken?

Direct: niet veel. Indirect: veel, want nog helemaal in de luistermodus naar de klank en expressie van het klavecimbel ging ik aan het werk voor dit blad.

Ik had al een keuze gemaakt: dit keer wilde ik schrijven over een klavecínist van Iraanse afkomst die in Engeland woonachtig is en die verbonden is als docent klavecimbel aan de prestigieuze Guildhall School for Music and Drama in Londen. 31 Jaar oud neemt zijn carrière een flinke vlucht en kom ik zijn naam regelmatig tegen. Ook winnen zijn opnamen de ene prijs na de andere. Tijd dus om me eens in zijn opnamen te verdiepen. Ik baseer me vooral op zijn opname van de Württembergische Sonaten van Carl Philipp Emanuel Bach. Dat is zijn eerste cd die

opgenomen werd door Hyperion. Meteen valt zijn eigen stijl en aanpak op. Het is fris gespeeld, tempi iets aan de hoge kant maar nergens extreem. Degelijk spel op een klavecimbel naar Mietke van maar liefst 3 Tsjechische bouwers: Jan Becvicvka, Stanislav Hüttl en Petr Šeřl. Het instrument klinkt zoals je van een Mietke kopie mag verwachten. Helaas is de 4' niet altijd even goed gestemd, dat is echter een euvel wat je wel vaker tegenkomt.

Misschien iets voor spelers en opnameleiders om wat kritischer op te zijn? Immers een cd beluister je vaak meerdere malen en dan wordt die ene toon die steeds vals is wel een ergernis.

De eerste indruk is dus prima, na het eerste deel van de eerste sonate ben ik benieuwd. Maar dan wordt het wat mij betreft minder: snel blijkt het meer van hetzelfde. Het verhaal, waar ik het over had en dat ik hoorde in Utrecht, dat mis ik. Het is allemaal keurig, goed in de maat. En met rubato: maar dit is steeds hetzelfde rubato. Ook de articulatie is stereotype met een voorkeur voor

détaché. Een beetje ouderwets, wat wordt bevestigd als ik lees dat zijn voornaamste docente Zuzana Ruzicková blijkt te zijn geweest.

Er zijn twee opnames die ik er naast heb gelegd en dan hoor je dat het ook anders kan: Andreas Staier bijvoorbeeld, die de eerste sonate speelde in 1989. Gelukkig is die opname nog steeds verkrijgbaar. Daar is meer verdieping te vinden. Bijvoorbeeld het eerste deel is een moderato: Staier neemt het iets langzamer en is creatiever met de twee manualen van het klavecimbel.

Het derde deel, Allegro assai: bij Staier één en al vuurwerk wordt bij Esfahani meer een etude. En dan de oude opname van Gustav Leonhardt (bij mij op twee oude SEON cd's met werken van Carl Philipp Emanuel Bach), die de zesde sonate speelt. Carl Philipp verwijst in zijn Versuch regelmatig naar deze sonate om aan te geven welke expressieve mogelijkheden er zijn. Luisterend naar Leonhardts opening is die spannend, met een subtiële timing binnen de kaders van de maat. Dan weer vrij, dan weer strak, net wat het affect vraagt. Esfahani is strak in de maat. Behalve in maat 7: daar slaat hij de rust van twee tellen gewoon over (ook bij de herhaling). Apart dat een opnameleider dat gewoon heeft laten passeren. En het arpeggio in maat 18 is twee keer te snel.

Dat kan een bewuste keuze zijn, maar omdat de rest vrij strak gespeeld is, klinkt het eerder als telfouten.

Al met al een goede opname en zeker ook aan te moedigen dat het een complete opname is van de Württembergische sonaten, een verzameling van 6 sonaten die goed tot hun recht komen op klavecimbel. Daardoor alleen al is de opname zeker aan te raden, hoewel mijn voorkeur nog uit gaat naar de eerder genoemde opnamen van Gustav Leonhardt en Andreas Staier. Of de oude opnamen van Bob van Asperen, die ik zelf alleen nog op LP heb. Ik heb wel heruitgaven gezien op cd, maar het is niet duidelijk of die nog leverbaar zijn.

Mahan Esfahani is ook een samenwerking aangegaan met Michala Petri, dat lijkt een beeld te bevestigen dat zich begon te ontwikkelen en dat wellicht ook interessant kan zijn. Michala Petri is een blokfluitiste zijn die zich bewust onttrekt aan de zogenaamde historisch geïnformeerde uitvoeringspraktijk. Een cd met werken van Corelli van Petri en Esfahani is opgenomen met een moderne altblokfluit, gestemd in 440 Hz. Zou Esfahani ook liever een pad kiezen buiten de 'oude muziek beweging'? Wie weet waar hij nog mee komt. Hij is in ieder geval ook actief met twintigste eeuwse en latere muziek. Iemand om in de gaten te houden...

Paul Weeren

Collectie Koopman IX

Nachtmuziek

Rond 1600 werden in nog geen vijftien jaar tijd minstens vijf kunstenaars tot het Sint Lucasgilde van Antwerpen toegelaten wier naam nu, vierhonderd jaar later nog altijd met ontzag wordt uitgesproken. Voorop Rubens (1577-1640). Dat was in het Antwerpen dat tot het eind van de zestiende eeuw een van de belangrijkste steden in Noord Europa was. Honderdzeventig kilometer noordelijker ligt Haarlem, in diezelfde tijd het thuis van grootheden als Goltzius, briljant tekenaar en graveur. Ruim tweehonderd kilometer naar het oosten ligt als centrum van het Rijnland Keulen, een stad waar al eeuwen lang intensief contact mee was. Veel ambachtslieden en kunstenaars, wat toen overigens veel dichter bij elkaar lag, kwamen uit die streek en sommigen werkten er nog steeds.

Terzijde: het Sint Lucasgilde dankt zijn naam aan het feit dat Sint Lucas schutspatroon van de schilders was. In de Middeleeuwen was een legende ontstaan dat de evangelist Lucas ooit Maria geschilderd zou hebben. Ter illustratie hier een schilderij met die scène van Derick Baegert (ook uit het noordelijke Rijngebied) van circa honderd jaar eerder, afb. 2.

worden. Zo volgen direct op Rubens, zeker voor clavecimbelliefhebbers, verschillende leden van de Rückersfamilie. Hans, Johannes, Andreas, zij zijn het die Antwerpen tot wereldcentrum van de clavecimbelbouw hebben gemaakt. Letterlijk over de hele wereld zijn hun virginalen, muselaars en clavecimbels te vinden (tot India toe) en tot het eind van de achttiende eeuw was vaak een 'verbouwde' (lees: gemoderniseerde) Rückers meer waard dan een nieuw instrument, al was de bouwer nog zo vermaard.

En nu dan deze prent.

Goltzius, een tekenaar en graveur uit de Rijnstreek vlakbij Venlo, studeerde in Amsterdam en volgde zijn leraar in de tweede helft van de zestiende eeuw naar Haarlem. De grond was daar vruchtbaar voor de kunsten. Hij verzamelde vele leerlingen om zich heen en had een groot netwerk van collega's en opdrachtgevers. Zo'n collega, een typisch voorbeeld van een kunstenaar annex ambachtsman, was Gillis van Breen (1560-1602/12), afb. 3.

En deze Gillis van Breen nu is de maker van deze prent.

Hoezo het Antwerpen en Keulen uit de aanhef? De prent kent vele voorgangers en navolgers, hij moet zeer populair zijn geweest. Dat betekent dat hij vaak is gekopieerd, al dan niet met veranderingen, zowel in tekst als in de afbeelding. Andere graveurs zijn allen Zuid Nederlands of Duits (Noord-Rijn). Daarom Antwerpen en Keulen.

*Diem genio indulgent iuvenes, fidibusq' iocissq'. Cis tyts ghenoech Wort veel gheseyt van velen
Ohspreyt misers non intellecta senectus. c.c. Die des tyts licht al veel te licht verspelen*

MVSICA MORTALES RECREAT DIVOSQ' BEATOS.

Collectie Koopman TK 02024 (op ware grootte).
Gillis van Breen, 1560-1602/12.

Een vroege versie (spiegelbeeldig) staat in een Duits embleemboek uit 1596 en bij clavecinisten zal waarschijnlijk vooral de spreuk opvallen. Die zou zo op de klep van een virginaal kunnen staan: Muziek verkwikt de stervelingen en de gelukzalige goden, afb. 4.

Een wat latere versie is van de Antwerpse graveur en drukker Pieter de Jode (1562-1641) (leerling van de beroemde Goltzius) die op zijn gravure een tekening van stadgenoot Adam van Noort (1572-1634) als bron vermeldt. Toch is de Duitse, waar het niet op staat, echt dezelfde afbeelding. Jode was de jongste van al deze mensen. Zou hij met een oude tekening hebben gewerkt? Ten tijde van Jodes gravure was Van Breen (misschien) al dood.

Op onze prent, althans op een evidente pendant, staat hetzelfde: van Oirt fig. (Van Noort). Hij verwijst dus naar dezelfde bronaafbeelding. Toch zijn de gravures van Jode en Van Breen verschillend: Jode heeft geen tekst, Van Breen wel, maar weer een heel andere dan die Duitse! Het grootste verschil echter zit hem in de aanwezigheid van Vadertje Tijd.

Zo'n bij uitstek allegorische figuur met vleugels en zelfs een zandloper komt zelden voor op een afbeelding van een nachtelijk musicerend gezelschap. Heeft Van Breen, misschien via Goltzius, de Duitse gravure onder ogen gekregen en zocht hij toevallig net iets voor een ander soort

tekst? Heel niet over de heilzaamheid van muziek, maar vermanender? Ofwel, heeft hij zelf die figuur erbij gemaakt? Want dit is de vertaling van de Latijnse tekst: Terwijl de jeugdigen (de Jeugd) zich overgeven aan tokkelen en spel, besluit de oude man (de Ouderdom) ongemerkt de ongelukkigen. Wat jammer dat van deze tekenaar weinig bekend is. Indien het een tekening van na ca. 1590 zou zijn

Bij de afbeeldingen

1. Collectie Koopman TK 02024.
2. Sint Lucas schildert Maria ca. 1490, Derick Baegert, Münster.
3. Tekening door Goltzius van Gillis van Breen (Teylorsmuseum Haarlem).
4. Tekst onder prent uit Noord-Duits z.g. embleemboek (Stammbuch) 1596.
5. 'Nachtmuziek' in Liber Amicorum Weckherlin.
6. Detail hofkapel Stuttgart, in Liber Amicorum Weckherlin.

en gemaakt in Antwerpen, verwacht je eigenlijk een herkenbaar Rückers instrument. Eindeloos zijn die afgebeeld en altijd is daar onder andere dat zeepaardjes-papier. Dat is hier niet het geval. Zou aan het hele 'corpus' van gravures niet een vroegere tekening van Van Noort ten grondslag kunnen liggen? Het zou een afbeelding van een instrument van de uit Keulen (!) afkomstige Antwerpenaar Joos van Karest kunnen zijn, zoals er nu een in Brussel staat.

En dan word je als kijker nieuwsgierig naar die oorspronkelijke tekening. Wat stond daar op en van wanneer was die eigenlijk? Hij wordt toch niet voor niets als bron genoemd?

In het verlengde daarvan is er nog iets wat erg nieuwsgierig maakt. En dat is het feit dat deze afbeelding voorkomt in een zogenaamd Stammbuch (een minder persoonlijk soort Liber Amicorum) van een Duitse - ja, wat? Een belangrijke burger, een hoffunctionaris, een vooraanstaand musicus? Hij heette in ieder geval Johann Michael Weckherlin, afb. 5.

In dit boekje staan uiteraard dingen die hemzelf betreffen. Veel wapens van hooggeplaatste vrienden, collega's (aan het hertogelijk hof van Württemberg?), maar ook een afbeelding van een nachtelijk musiceren, onze afbeelding! Hier echter staat er nog een violist bij. Wie is dat? Hij staat op geen enkele andere versie van deze prent. Heeft die violist dan iets speciaals met deze Weckherlin te maken?

En dan blijkt daar ook nog de hele hofkapel in te staan, met alle leden benoemd. Maar liefst twee heren Weckherlin zijn daarbij, een luitist en een zanger(?). Is hij zelf de luitist? En staat hij dan ook zelf op die gekleurde (nagetekende) tekening in het Liber Amicorum? Heeft Van Noort een opdracht aan dat hof gehad en in die tijd wat tekeningen gemaakt? Afb. 6. Kunnen we dan ook vinden wat voor virginaal daar stond? Wie er op speelde? Wat er op staat geschreven?

Als clavecinist hoef ik op dit gebied niet wetenschappelijk te werk te gaan en kan dat natuurlijk ook niet; ik mag er vrijelijk op los associëren. Wie weet brengt juist dat vakmensen op een idee!

Gegevens: Anna Bianco
Tekst: Carolien Eijkelboom

Recital op het gerestaureerde Laeske clavecimbel

Op 11 september 1765 arriveerden rond vijf uur in de middag Leopold, zijn vrouw Anna Maria, dochter Nannerl en de dan negenjarige Wolfgang Amadeus Mozart in Den Haag, vermoedelijk met de trekschuit die aanlegde achter Hofwijk in Voorburg. Meer dan zes maanden zouden ze in Den Haag verblijven, mede in verband met ernstige ziekte van de kinderen. In Den Haag is de aankomst nu na 250 jaar met een Mozart-festival gevierd. In dit kader heeft Menno van Delft zijn gerestaureerde clavecimbel van Carl Friedrich Laeske, gebouwd in Amsterdam in 1768, op 11 september om 5 uur voor het eerst aan het publiek gepresenteerd. Hij speelde uiteraard een programma rond Wolfgang Amadeus Mozart, en wel speciaal de in zijn Londense dagboek genoteerde werken uit 1764/65. Daarnaast hoorden we ook werken van in Holland werkzame componisten: Willem Lootens (1736-1813, Zierikzee), Santo Lapis (18e eeuw, Amsterdam) en Johann Willem Lustig (1706-1796, Groningen). Het recital werd gegeven in de prachtige Lodewijk XV-zaal in Pulchi Studio, een ideale locatie. Een concert als dit maak je maar zelden mee. Menno liet alle registers en combinaties horen: 8-voet en 4-voet met vogelveer-kieltjes en 8-voet met buffelleer, en nog een dempluit op de eerste 8-voet. Hij speelde weer degelijk en instructief. Af en toe haperde er wel een dokje, maar dat neem je als luisteraar graag voor lief.

In ons tijdschrift is twee jaar geleden ruime aandacht besteed aan dit instrument, in het novembernummer 2013. Toen was het wel al gerestaureerd maar nog niet goed bespeelbaar. Om zo'n antiek instrument goed te bekielen en af te regelen is heel veel werk. Het is te hopen dat Menno van Delft er in de toekomst een cd-opname mee kan maken.

Hans van Krevelen

festival oudemuziek utrecht

clavecimbel- recitals

Ook dit jaar was er dagelijks een clavecimbelrecital in de hoofdprogrammering opgenomen, meestal om 13:00 uur in de Lutherse kerk. Dit jaar stond Engelse muziek centraal.

De reeks werd geopend door Laurent Stewart (zaterdag 29 augustus). Zijn programma bestond uit werken van Orlando Gibbons en klavier-arrangementen van werken van John Dowland. Het was de tijd van de virginalisten; met virginaal werd in die tijd eigenlijk elk toetsinstrument met snaren bedoeld, dus inclusief clavecimbel. Stewart gebruikte copieën van twee instrumenten: een Vlaamse muselaar en een Italiaans clavecimbel. Een muselaar is een virginaal met het klavier rechts voor, waarin de snaren dichtbij het midden van hun lengte worden aangetokkeld, hierdoor heeft het een volle grondtonige klank. Overigens was de muselaar in Engeland niet bekend. De Engelsen hadden virginalen met het klavier in het midden of links voor, met een meer clavecimbelachtige klank, of voor de Engelse markt gebouwde Italiaanse polygonale virginalen. Maar goed, in de Nederlanden was de muselaar een geliefd instrument, vaak op schilderijen afgebeeld onder anderen door Johannes Vermeer. Het spel van Stewart viel wat tegen, te veel legato en gelijkvormige arpeggio's, en de stemming klopte niet goed, het was geen echte middentoon en een beetje vals. Het clavecimbel was wat te zacht geïntoneerd voor deze ruimte.

De volgende dag (zondag 30 augustus) speelde Bob van Asperen in de Hertz van Tivoli-Vredenburg een programma met werken van John Bull. Hij had de beschikking over drie instrumenten: een twee-klaviers Vlaams clavecimbel, een muselaar en een Italiaans polygonaal virginaal. Zijn spel was heel goed en beeldend; het programma was prachtig opgebouwd en bevatte topstukken zoals het 'In Nomine' in 11/4 maat en 'Queen Elisabeth's chromatic pavan'. Als extra speelde hij 'Why aske you' op de muselaar met ingeschakeld arpichordium: een register dat de bassnaren een brommend geluid geeft, veroorzaakt door metalen staafjes vlak bij de snaren op een schuifje naast de rechter kam.

Maandag 31 augustus speelde Pierre Hantaï in Hertz klaviersuites van G.F. Händel. Dit concert heb ik niet gehoord; van anderen vernam ik dat het een goed en levendig recital is geweest.

Dinsdag 1 september was het de beurt aan Luca Guglielmi in de Lutherse kerk, met werken van tijdgenoten van Händel, namelijk Giovanni Battista Draghi en Giovanni Bononcini, beiden van Italiaanse afkomst en werkend in Engeland. Dit is repertoire dat bijna nooit wordt gespeeld. Guglielmi bracht het heel overtuigend, op een tweeklaviers Vlaams clavecimbel. Als toegift volgde de schitterende Passacaglia uit de suite Urania van J.C.F. Fischer.

Woensdag 2 september hoorden we Richard Egarr in Hertz met suites en grounds

van Henry Purcell, werken die volgens hem ten onrechte worden onderschat. Henry Purcell was trouwens de centrale componist van dit festival. Egarr was goed op dreef, hij nam al enkele jaren geleden een cd met deze werken op. Hij benadrukt de eigenaardigheden in deze muziek, in lijn liggend met de Engelse hang naar 'quirkyness', zoals de 'silly walks' van Monty Python, dus gekke loopjes op het klavier. Als toegift speelde hij een zo'n 20 jaar geleden aan hem opgedragen stuk 'Perpetuum Mobile' van een niet nader genoemde Engelse componist voor de eerste maal in het openbaar. Egarr is momenteel o.a. hoofddocent clavecimbel en fortepiano aan het conservatorium van Amsterdam.

Donderdag 3 september speelde Catalina Vicens in de Lutherse kerk werken van de virginalist Giles Farnaby op muselaar en eenklaviers Vlaams clavecimbel. Ze speelde heel verfijnd en gloedvol en ze liet horen dat ook Farnaby een waardevol componist is. De stukken die ze op de muselaar speelde, deed ze staande, zoals dat in de vroege 17e eeuw gebruikelijk was (zie foto). Ze speelde als toegift het enige italiaanse stuk uit het Fitzwilliam Virginal Book, de Toccata van Giovanni Picchi.

Vrijdag 4 september speelde Carole Cerasi werken van de laatste van de virginalisten, Thomas Tomkins. In het begin speelde ze tamelijk onzeker, later kwam ze meer op dreef. Dat lag niet aan het repertoire, want de stukken van Tomkins zijn heel goed.

Zaterdag 5 september speelde Ursula Dütschler uit Muiden werken van William Byrd. Ze speelde mooi afwisselend, heel zeker en overtuigend, puntig waar dat gewenst is. Ze is tegenwoordig meestal op pianoforte te horen, maar werken van Byrd heeft ze jaren geleden al op cd ingespeeld. Zij speelde het programma op een eenklaviers Vlaams clavecimbel en op muselaar.

Zondag 6 september werd de serie afgesloten door Aapo Häkkinen uit Finland. Ook zijn programma was een keuze uit de clavecimbelwerken van William Byrd. Er waren enkele dubbels bij met het recital van Dütschler: 'Fantasia' MB46 en 'The Bells'. Häkkinen speelde op het eenklaviers Vlaamse clavecimbel en deed dat adequaat maar niet zo verfijnd als Dütschler.

Clavecimbel-liefhebbers zijn dus weer goed aan hun trekken gekomen. De lokaties waren goed bezet maar niet uitverkocht. In de fringe-programmering waren er onder andere twee recitals met werken van Rameau gearrangeerd voor twee clavecimbel, allebei gespeeld door veelbelovende jonge clavecinisten. Dan word je overstelpd met clavecimbelklank!

En dan was er nog de serie van 9 workshops van de zomerschool 'Piccola Accademia di Montisi', met als docenten de clavecinisten Pierre Hantaï, Skip Sempé en Bob van Asperen, die ieder drie morgens in Paushuizen met veelbelovende jonge clavecinisten werkten. Ik volgde de eerste workshop van Skip Sempé. Hij is overtuigd volgeling van Gustav Leonhardt, maar daarnaast wat losser in zijn spel, dat weleens wat nonchalant genoemd wordt. Goed clavecimbelspel is voor hem vooral niet precies gelijk, de handen moeten niet exact gelijk spelen. Veel aandacht is nodig voor de tempokeuze en de versieringen en de afsluiting van een stuk. In variatiewerken is het maar de vraag of het tempo gelijk moet blijven, daar moet over nagedacht worden.

Het was voor mij weer een heel goed festival, met dank aan

festivaldirecteur Xavier Vandamme.

Hans van Krevelen

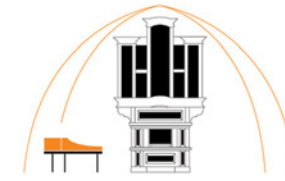

Kunst Atelier Theo Kerkhove

Klepbeschilderingen in 16de, 17de en 18de eeuwse stijl.
Zangbladdecoratie in Franse, Vlaamse of Duitse stijl.
Zangbladbeschildering in eigen vrije stijl.
Kastbeschildering in diverse stijlen.
Biezen, Arabesken, bladgouden kaders in elke denkbare vorm.

Al 20 jaar ervaring en specialisatie in de schilderkunst en oude decoratietechnieken. Goeman Borgesiusstr. 97, 4384 JN Vlissingen,
Tel.: 0118 460926 GSM: 0612125543 www.ac-artwork.eu

J.C. van Rossum
Clavecimbel- en Orgelbouwer
onderhoud, begeleiding, restauratie, nieuwbouw

J.C. van Rossum
Hoge Maasdijk 8
4281 NG Andel

T. 0031(0)183-442505
F. 0031(0)183-448448
M. 0653388734
E. jcrossum@xs4all.nl
<http://www.rossumorgelbouw.nl>

Robert D. Vollbehr

Clavecimbelbouwer
sinds 1976

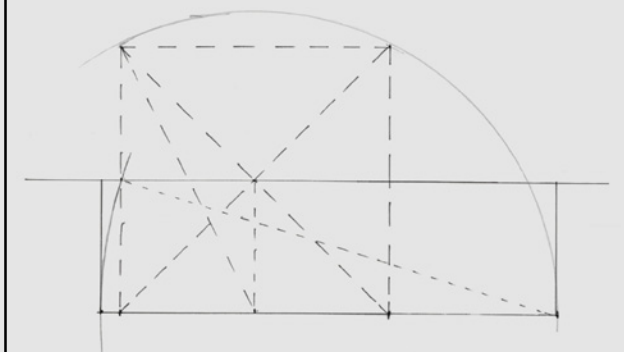

nieuwbouw
restauratie

Benedenweg 306
1834 BE St. Pancras
tel.: +031 (72) 561 57 02
e-mail: vollbehr@zonnet.nl
www.vollbehr.nl

Broer de Witte

clavichord- & clavecimbelmaker

Kruisstraat 25, 8911 KP Leeuwarden (NL)
www.broerdewitte.nl
info@broerdewitte.nl
00.31.(0)6.15236134

Jan Kalsbeek
KLAVECIMBELS

Bornhovestraat 18 · NL 7201 CX Zutphen Holland
Tel. +31(0)575 5466 75 · Fax +31(0)842 2343 81
e-mail: jan.kalsbeek@planet.nl
internet: www.jankalsbeek.com

Paul Nijsten

Klavecimbels

Ambyerstraat Noord 95
6225 EC Maastricht
Tel. - fax: 043 - 362 41 66
Email: pnijsten@live.nl

ONNO PEPER

Clavecimbelmaker

VRAAG DE VERNIEUWDE BROCHURE AAN.

RUCKERS - TASKIN - VAUDRY - ZELL - MIGLIAI - VATER - GIUST - CRISTOFORI - E.A.
NIEUWBOUW - RESTAURATIE - REVISIE - REPARATIE - ONDERHOUD MET GARANTIE.

KRUISSTRAAT 108 5341 HG OSS
TEL. 0031(0)412 623 356
E-MAIL: INFO@ONNOPEPER.NL
WEB-SITE: WWW.ONNOPEPER.NL

De naam Klop is internationaal een begrip. Synoniem voor vakmanschap en duurzaamheid.

Authentieke klankkleur en technische perfectie zijn hierbij een belangrijke drijfveer.

Vakmanschap tot in detail.

Les Bergeries

Rondeau

François COUPERIN
(1668-1733)

Naïvement
Rondeau

1. 2. Reprise 5 1. 2. 1er Couplet Fin 10 13

Music Engraving: Vaughan Schlepp, Amsterdam

Les Bergeries

Reprise 17

2. 2e Couplet 21

24

Rondeau

28

31 *Reprise* 33

34 1. 2. 3e Couplet

Les Bergeries

37

40

43

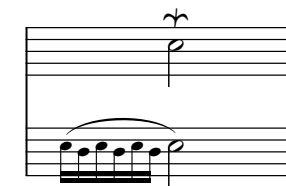
46 D.C.

Explication des Agréments et des Signes

Pincé simple

Pincé double

Port de voix simple

Port de voix double

Tremblement détaché

Aspiration

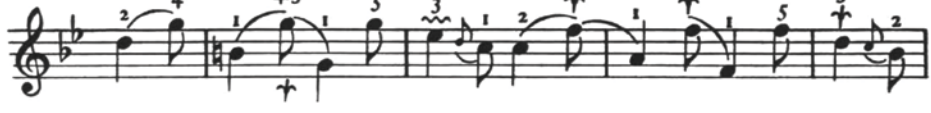
1er Couplet.
 Dans les *Bergeries*,
 page 8.

2eme Couplet.
 Dans la même pièce,
 page 9.

Autre endroit dans
 la même page.

Het bovenstaande komt uit Couperin's *L'art de toucher le clavecin* en geeft vingerzettingen aan voor de rechterhand passages voor maten 8½-9, 20½-22½ en 42½-46½. Deze vingerzettingen maken het mogelijk om de vinger voor de volgende noot altijd van tevoren klaar te hebben (de 3-2 op c''-d'' in maat 9 maakt daarentegen een lichte en natuurlijke articulatie mogelijk). Alles kan hierdoor desgewenst [over]legato gespeeld worden. Let ook op de vingersubstituties in de derde regel. Impliciet hierin is dat het ornament (*pincé*) met 4-3-4 gespeeld moet worden en men daarna van 4 naar 5 wisselt om het octaaflegato te kunnen overbruggen.

Hieronder is het begin van de versie van *Les Bergeries* die in het *Notenbüchlein für Anna Magdalena Bach* verschenen is. Het is opvallend dat er minder boogjes zijn, minder ornamenten, dat sommige ornamenten in 'reële' notenwaarden genoteerd zijn en niet als voor- of naslagen (zie maten 1, 2, 3 en 7) en dat de meerstemmige (overlegato) notatie in de linker hand van de eerste twee maten ontbreekt. Hieruit valt meer af te leiden over de notatie tradities van de twee culturen dan over hun speelwijze. Terwijl de Fransen zoveel mogelijk alles letterlijk noteerden, inclusief precieze tabellen over hoe alle ornamenten uitgevoerd moesten worden (die ook nog per componist verschilden), lieten de Duitsers veel meer aan het begrip en de *Ausbildung* van de uitvoerenden over.

uit het

Notenbüchlein für Anna Magdalena Bach

François Couperin
 BWV Anhang 183

